

L'alliberament de França

Un «petit raport» de Joan Estelrich a Francesc Cambó

Jordi Amat

La cita pertany a una entrada del dietari de Joan Estelrich datada el 31 de gener de 1940. «Fa un any, el dia de la lliberació, tota Catalunya unànime estava per Franco i el Moviment; era el moment per a emprendre una política de conciliació moral, d'integració espanyola. Després han vingut les decepcions; tota Catalunya es sent, amb raó o sense, hostilitzada». Estelrich la va escriure a Madrid, resumint una conversa que havia tingut amb Pedro Gamero –una figura d'enorme influència del falangisme al poder, a l'ombra de Ramón Serrano Suñer. Efectivament, feia un any que les tropes franquistes havien entrat a Barcelona sense oposició. I allò que va ser escenificat als carrers com un alliberament, es va organitzar,

en gairebé tots els ordres de la vida civil, com una ocupació. La desarticulació total i implacable de l'entramat institucional del catalanisme n'era un exemple fred, dur, contundent. No era moment per mitges tintes. Els serveis que Estelrich mateix, posem per cas, havia fet com a catalanista a favor de la causa franquista no tingueren cap rendiment. La propaganda camboniana dirigida des de París durant la guerra no va donar cap fruit. A la primeríssima postguerra foren del tot estèrils els intents que Estelrich faria per mantenir, ni que fos precàriament viva, alguna empresa cultural catalana.

La carta que reproduïm tot seguit, d'alguna manera, s'emmiralla amb aquella entrada del dietari de la fi de gener de 1940, com si fos el seu trist revers exacte. Decepció sobre decepció. Entre l'una i l'altra, el gruix de la Segona Guerra Mundial. La carta va ser escrita a Barcelona a final de desembre de 1944. Jo la vaig fotocopiar a l'Institut Cambó. I si és a l'Institut, significa que, malgrat les pèssimes comunicacions postals del moment, Francesc Cambó la va rebre a l'Argentina. Aparentment és una carta més de les desenes de cartes conservades a l'arxivador en el qual s'amuntega la correspondència Cambó/Estelrich de postguerra. Per les que he pogut llegir, el tema principal d'aquell diàleg epistolar va

Jordi Amat és escriptor i filòleg. Format a la Unitat d'Estudis Biogràfics de la Universitat de Barcelona, col·labora al setmanari *Culturals* del diari *La Vanguardia*. Ha editat textos d'escriptors catalans i castellans –Benet, Candel, Gaziol o Pla, Cela, Foxá, Ridruejo o Valverde–; és autor d'assaigs premiats sobre la vida intel·lectual durant el franquisme (com ara *Las voces del diàlogo*), fruit del seu interès per la Catalunya de la postguerra franquista, i ha escrit les biografies, entre d'altres, de Luis Cernuda i Ramon Trias Fargas. Les seves últimes edicions són: Maurici Serrahima, *Mentrestant* (RBA-Biblioteca del Catalanisme, 2014), i Gaziol, *La Barcelona de ayer: estampas y crónicas* (La Vanguardia, 2014).

ser l'activitat cultural que Estelrich havia de desenvolupar a Espanya per encàrrec de Cambó. Però aquesta carta escrita després de mesos de silenci és, com explícita Estelrich mateix, diferent. Perquè el tema no era la gestió cultural sinó, precisament, l'alliberament. No l'alliberament de Barcelona, que encara seria franquista molts anys més, sinó el de París.

Les circumstàncies que a mitjan 1944 van dur Estelrich a París estan perfectament detallades al text. Oblida, però, que aquell mateix mes de desembre de 1944 havia estat cessat en les funcions de l'Oficina de Premsa del Estado Español a París, oficina de la qual n'era membre destacat des de novembre de 1936. Però el valuós de la carta no és que doni notícia d'un episodi biogràfic poc o gens conegut del personatge. Allò que fa fascinant el document és la llibertat interpretativa amb la qual Estelrich va detallar a Cambó com s'estava reconstruint la societat francesa després de la derrota dels ocupants nazis. I ho va fer des d'una posició de temença. Perquè la nova república francesa s'estava reconstruint impulsant un procés de depuració contra els col·laboracionistes de l'ocupació més que considerable. I és natural que Estelrich, tement allò que podia passar a Espanya en el tram final de la guerra, pensés que ell també podia ser víctima d'un procés similar. La carta, de fet, a banda de l'anàlisi geopolític del que s'estava produint a França, incidia també en la situació política del règim franquista i l'actitud que anava prenent l'exili republicà a França.

La suma d'incerteses, desconcerts i temences fan, al meu entendre, que aquest document sigui una mostra exemplar, molt original, del clima moral en el qual es va trobar l'Europa en cendres d'aquell moment que ha tendit a quedar sepultat en un

parèntesi entre l'enfonsament total i l'inici de la reconstrucció. Però dins d'aquell parèntesi hi havia vida, gana, violència i por. Era l'any zero, com ha explicat Ian Buruma. Era un continent salvatge, per dir-ho amb el títol de Keith Lowe. Estelrich ho va veure amb molta perspicàcia. Com moltes altres vegades, malgrat proposar-s'ho, no va aconseguir convertir-ho en un discurs assagístic ben travat. Quan va decidir que valia la pena tornar a escriure, més que parlar d'aquell moment, miraria encara més enrere. Quan la tardor de 1946 va començar a col·laborar a Destino, la seva esperança l'havia fagocitat el món d'ahir.

Barcelona, 20 de desembre de 1944

Benvolgut senyor Cambó:

A darreries del mes de maig vaig sortir cap a París, amb la intenció de tornar al mes de juny. Ultra les feines que tenia allà, motivava el meu viatge la necessitat de posar-me a cobert d'un perill: la policia havia vingut a cercar-me i jo havia hagut de declarar sobre les meves activitats polítiques d'abans i després del Moviment i sobre les meves eventuais relacions amb la maçoneria; vaig haver de redactar també una declaració jurada de béns, sous, mitjans de viure, etc. Venia obligat, encara, a presentar-me cada setmana al comissariat, tot esperant que a Madrid resolguessin sobre el meu cas. Consultat aquest amb els amics (Ventosa, Trias i altres) creieren que devia haver-hi denúncia, sospita o fitxa contra mi; que, com estava succeint a d'altres persones, perillava d'ésser detingut i portat a la presó de Porlier de Madrid; i que calia prendre tot seguit mesures de defensa. Com que jo estava ben tranquil sobre el fons de

la qüestió, no havent tingut mai cap contacte amb la maçoneria i havent-me'n, per contra, manifestat sempre hostil, vaig optar (com en ocasions anteriors de perill semblant) per anar-me'n mentre gestionaven a Madrid l'obtenció per a mi de la seguretat necessària.

A l'arribada a París, vaig sol·licitar tot seguit el visat alemany per tornar a Espanya; desitjava ésser aquí per Sant Joan, com a més tard; temia també pel meu pare a qui havia deixant molt delicat de salut. Els anglo-americans desembarcaren a França, començà la gran batalla de Normandia, els alemanys no em concediren el visat (no foren mai amables amb mi) i els transports entre París i la frontera es feren primer perillosos, després difícils i, finalment, impossibles. Les darreres notícies que em vingueren de Barcelona era que el meu pare estava gravíssim i havia rebut els Sacraments. A l'impossibilitat material de sortida s'afegí, doncs, ben aviat, la total incomunicació amb Espanya. En efecte, de darreries de juliol fins a darreries d'octubre, la incomunicació, per no dir l'abandó, fou gairebé absoluta (no sols per a mi, sinó també per a l'element oficial, consular i diplomàtic).

Vaig assistir, vulguis no vulguis, amb la natural angoixa i una sensació de perfecta inseguretat personal, als esdeveniments d'aquest estiu: bombardeigs, guerra, revolta, barricades, atrocitats, liberació, depuracions, etc. Un cop fet a la idea de viure tot això, vaig decidir-me a viure-ho intensament, com una sort que el destí em reservava per a enriquir la meua experiència. Diàriament prenguí notes per a transformar-les en articles, estudis o llibre, tot seguit que sigui possible parlar de tot això amb un mínim de llibertat. I, per cert –sigui dit de passada–, potser les meves impressions d'aquests anys a França podrien interessar algun diari argentí (com *La Nación* de la qual

he estat i em considero col·laborador); però ignoro com podria fer arribar a Buenos Aires els meus articles, sense intervenció de cap censura. Vaig donar també una forta empenta a un llibre, en forma de diàlegs, en que he intentat condensar les meditacions durant aquests anys agrosos sobre els temes de la cultura, les humanitats, la política, la justícia, etc.

Quant a la meua seguretat personal, i llevat dels perills comuns a tothom que es troba al bell mig d'una batalla o una revolta, no calgué témer res fins que, amb l'alliberació, aparegueren els distints nuclis d'emigrats espanyols gairebé com a amos de la situació, ensems que, amb l'esvaïment del Govern de Vichy, els funcionaris diplomàtics i consulars espanyols perdien tota autoritat davant el Govern De Gaulle. De fet els espanyols no-rojos hem estat sense cap garantia, a mercè de violència i venjances polítiques, fins a l'arribada cap el 8 de novembre del nostre amic Sangroniz (qui conserva per vostè l'amistat de sempre). La gent de l'Esquerra, que han fundat un setmanari català, demanaven la meua pell per haver fet l'*Occident* i per les meves activitats anticomunistes; com sempre, no són capaços de matar, però sí d'assenyalar qui s'hagi de suprimir. Tot seguit que hi hagué transport regular i segur vaig sortir, amb passaport oficial i visat francès, cap a la frontera. I el nostre amic Aguirre, cònsol a Hendaya, em portà a S. Sebastian.

Me'n aní a Madrí per a resoldre la meua situació aquí i per a cooperar amb En Narcís de Carreras a les noves gestions a fi d'assolir l'autorització de publicar en català.

Vaig veure el propi President del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, que tracta també els afers de la maçoneria, Sr. González Oliveros, l'ex-governador de Barcelona. La investigació contra mi sembla que havia obeït a que, en el procediment que es perseguí fa uns deu

o dotze mesos contra En Baget de Manresa, per haver pertangut a la maçoneria (cosa que jo ignorava) es consignava que en Baget era de la Lliga, «molt amic de vostè i molt relacionat amb mi»; En Baget passà uns mesos a la presó, ha estat condemnat, no pot exercir la professió i es sent naturalment indignadíssim. El procediment iniciat contra mi no seguí endavant, perquè no es trobà pretext; però no tinc cap seguretat que la cosa pugui considerar-se com a totalment i definitivament morta. Hi ha qui interpreta que, davant les possibilitats d'un canvi de situació, interessa col·locar en condició de no utilitzables el major nombre d'elements procedents de la Lliga. Com jo manifestés al Sr. Oliveros que, pel que jo podia saber, no creia hi hagués maçons dintre de la Lliga, em manifestà que ja n'havien trobat més d'una vintena.

Per veure si podem aconseguir el permís d'editar en català, s'ha reproduït, afegint-hi nous arguments en defensa de la nostra llengua, el fons de la instància que vaig redactar quatre anys enrere. En Carreras li donarà compte de les seves gestions. Per la meua banda he plantejat la qüestió (i en Millàs-Vallicrosa m'ha ajudat) prop d'elements intel·lectuals més o menys amb el règim, sobretot els que (com el químic Albareda, l'hel·lenista Pabó, l'humanista Galindo, etc.) són elements directius del Consejo Superior de Investigaciones Científicas el qual, amb rics mitjans, publica gran nombre de revistes i llibres, absorbint gairebé tota la producció científica del país, més lloable per la quantitat que per la qualitat. Tots ells semblen convençuts del dret del català a ésser tractat com a llengua literària i científica. Remarco «científica» perquè, fins ara, aquesta consideració ens era discutida per molts intel·lectuals castellans. Fa uns deu mesos, en conversa que vaig tenir amb el cap de la censura, el prof. Beneyto de

Salamanca, antic valencianista, com jo insistís que desaparegués l'anomalia que representa la prohibició de publicar en català, em digué que potser es conseguiria el permís per a les obres originals o literàries, però no per a les obres d'investigació o divulgació cultural, és a dir, de caràcter científic, incloses les traduccions. La meua impressió no és optimista, vull dir que, després d'insistir inútilment contra una prohibició (que creava un greu conflicte de consciència en el gran nombre de catalans catalanistes que havien cooperat al Moviment), no goso a fer-me il·lusions. La decisió no depèn dels intel·lectuals castellans —falangistes inclús— que tornen a considerar amb simpatia el nostre esforç literari i cultural. Depèn exclusivament dels elements polítics i militars que manen. La decisió necessària hauria de sortir del Consell de Ministres; i, en el si del Consell, els ministres que menys gosarien a propugnar aquesta decisió són precisament els catalans. Conhorta constatar la fidelitat a la llengua catalana que observem en els nostres intel·lectuals, encara que en el públic es delatin ja les fatals conseqüències de la prohibició de publicacions i d'ensenyament; tornem a sentir un llenguatge barroer i el mal gust fa estralls entre els esnobs i els nous rics, que són legió. Mallorca, on la prohibició és menor, apareix com un refugi; hi surten noves publicacions, que reserven un lloc d'honor al català. A l'illa, d'altra banda, no hi ha guerra civil entre catalanistes; es conserva la unanimitat de sentiment i la cordial amistat entre escriptors. El catalanisme literari hi actua com a aglutinant.

I, ara, permeti'm unes consideracions sobre el moment polític, abans que perdin actualitat.

Els esdeveniments que s'han produït aquests darrers mesos, especialment els de França, venen plens de significació per a Espanya. Aquesta apareix totalment isolada del món;

tothom és hostil al règim espanyol, inclús les puixances de l'Eix. És possible que aquest règim es sostingui, fent concessions i humiliant-se, davant l'animadversió de tothom? Mentre la guerra duri a l'Europa central i occidental, potser sí; però, després? Per a després, res no s'albira que no sigui la catàstrofe.

Què ha passat a França? La guerra fou feta pel front popular; els comunistes francesos empenyeren també a la guerra, persuadits que França seria derrotada i que la derrota eliminaria l'element de resistència al comunisme que era l'exèrcit. La derrota i l'armistici vingueren a ésser el triomf dels elements nacionals adversos al front popular. Sota l'ocupació alemanya foren eliminats els polítics del front popular. El desembarc dels americans a Alger dona possibilitats a la bandera alçada per De Gaulle. S'organitzà la resistència interior, amb preponderància dels comunistes i amb les armes fornides pels anglesos. Però la resistència interior no hauria aconseguit gaire cosa, sense el desembarc anglo-americà. Els americans han alliberat França, però no intervenen en la seva política. Aquesta està monopolitzada per les forces i les persones sortides de la Resistència interior. La guerra civil continua: ara són els nous elements els que, sota l'empara de l'ocupació americana, persegueixen, sota la inculpció de col·laborar amb l'enemic, totes les organitzacions, forces, persones i funcionaris que poden ésser o esdevenir elements d'oposició o de reserva contra el nou règim. Una altra revolució ha començat, efectuada, com totes les revolucions de debò, amb les armes del poder, per la coacció i la violència.

Què ha canviat a França? Únicament l'ocupació, el Govern, els grups d'acció i la premsa. Però el país és el mateix: vint milions de pagesos, cinc milions de burgesos i funcionaris i quinze milions d'obres de tota mena.

Qui mana a França? Per tot el que afecta a la guerra i al comerç, els americans. I De Gaulle? El General deu aplegar, com a cap del Govern i pràcticament de l'exèrcit, els sufragis de la majoria dels francesos; té, als ulls de l'home del carrer, una funció semblant a la que tingué Pétain, reforçada pel fet de l'alliberació. I el seu Govern? Aquest li ha estat organitzat per les organitzacions de la Resistència; De Gaulle ha hagut de prescindir dels seus col·laboradors del Comitè d'Alger. I la premsa? Ni De Gaulle ni el Govern pròpiament dit tenen premsa; la nova premsa pertany a les organitzacions de la Resistència: comunistes, socialistes, democratacristians i grups intel·lectuals diversos. L'Exèrcit? No n'hi ha, fóra del cos manat per Delattre de Transigny, en el qual enquadren les tropes vingudes de l'Àfrica els oficials, regularment nacionalistes i maurassians, que hom suposa que tornaran molt minvats; la divisió Leclerc és una mena de legió estrangera a base d'expresidaris, tropes colonials, espanyols rojos vinguts d'Àfrica, txecs, polonesos, etc. La policia? Està controlada pels comunistes. I les diverses formes armades de la Resistència, inclosos els espanyols emigrats, no han volgut desarmar; al contrari.

De les forces que sostenen el govern, la més nombrosa és la comunista. Aquest partit aspira a ésser el partit únic de França. Pel moment, ha aconseguit ja portar els socialistes a una direcció única amb els comunistes. Això vol dir que França es torna comunista? Res d'això; vol dir senzillament que sota el nom «partit comunista» s'intenta crear una organització política que tindria, en el nou règim, el paper equivalent al de l'antic partit radical. El partit comunista ja no necessita subvencions ni cotitzacions; ha pres a la Banca de França tots els milions que li han plagut, durant la «Kermessehéroïque». Els democratacristians ocupen els dos ministeris

més importants: Afers Estrangers i Finances. Estan improvisant un partit, socialment tan avançat com els comunistes, on s'arreceren molts elements clericals i burgesos, amb l'esperança d'ésser l'altre puntal del nou règim. Els antics partits republicans han desaparegut. Tot això podria caure per terra si es fessin unes eleccions sense coacció; sobretot el retorn del milió de presoners que són a Alemanya podria capgirar la situació política.

El Govern ha tingut molta por de l'hostilitat de la gran massa rural del país. Durant l'ocupació alemanya, i llevat de les regions destruïdes per la guerra com una part de Normandia, els pagesos s'han enriquit prodigiosament. Els milions de francs amb que els alemanys pagaven les tropes d'ocupació i les compres, han anat a parar a les mans dels industrials, els comerciants, els estraperlistes i la gran massa rural. Si els bitllets que tota aquesta gent posseïx haguessin estat desvaloritzats, com es temia, sobretot després de l'exemple belga, els posseïdors s'haurien tornat hostils al Govern actual. Aquest, per a absorbir els bitllets, ha llençat un emprèstit interior, donant moltes facilitats als subscriptors; l'operació no ha donat tot el resultat que es desitjava. Però ha estat suficient. Els posseïdors dels bitllets, i ara de bons de l'emprèstit, estan tranquils. El franc ha pujat tot seguit. En el mercat negre, el dòlar ha baixat tot seguit de 285 a 190 i la pesseta de 20 a 15; i no es troben compradors de dòlars ni de pessetes.

Reformes socials i econòmiques de caràcter específicament comunista, no se'n veuen en la perspectiva del moment. Els transports ja estan estatitzats per les necessitats de la guerra; les mines i certes gran indústries passaran a l'Estat. Hi ha campanya contra els trusts. De la banca no se'n parla; i menys de la petita indústria. La gent, en general, està confiada. El

programa màxim de reformes sembla calcat de qualsevol totalitarisme feixista. Perquè, això, els alemanys se n'han anat però han deixat llavor. Ningú no reivindica el liberalisme, ni polític ni econòmic; els antics parlamentaris, àdhuc aquells que votaren contra l'armistici i contra Pétain, han estat rebuts amb ironia i rialles; la població no estima els jueus; i, a desgrat dels aplaudiments cordials a Churchill l'11 de novembre, l'anglofòbia del nou règim és un fet. Els russos no fan por perquè se'ls considera lluny i modificats per la guerra; tampoc els estima la població, llevat dels barris populars, que s'han vist banderes soviètiques enmig del devessall de banderes aliades. En resum: el francès s'ha tornat xenòfob. La característica del moment és, en la premsa, el «*bourrage de crâne*», i la «depuració» amb idèntic menyspreu de la justícia. No hi ha hagut assassinats en massa com a Espanya; però tots els estaments, col·legis, oficis, professions, s'estan depurant. Es calcula que estan detinguts, processats, en camps de concentració o subjectes a expedient, més de 750.000 francesos. La depuració és metòdica i hi ha feina per anys. Durant l'ocupació alemanya, uns quaranta mil francesos passaren a Espanya; ara si poguessin fugir, en vindrien 400.000.

En el pla internacional, el Govern francès s'ha decantat del costat rus. L'aliança russa, davant el perill alemany, és línia constant de la política francesa; però, aquest cop, l'operació anava contra Anglaterra també. La invitació anglesa d'entrar França en el bloc occidental, fou rebuda amb hostilitat per la premsa actual. La propaganda nacionalista francesa, la propaganda alemanya i la soviètica han coincidit en presentar l'aliança anglesa com a abusiva, i en el millor dels casos insuficient, per a França. Sembla que a Teheran es delimitaren les zones d'influència a Europa entre Rússia i Anglaterra.

Tocà a Rússia els Balcans, Grècia exclosa, tot el Bàltic i una gran part d'Europa Central. Es reservà a Anglaterra, a més de Grècia, Itàlia, Bèlgica, Holanda i una part dels països renans. Sobre França hi hagué reserva. Els Estats Units es conformen amb els mercats i la tasca de reconstrucció material. La política francesa s'ha incorporat a Rússia; del comerç de França en van prenent possessió els americans, ja des d'ara. S'organitza amb gran rapidesa el control americà de tots els afers, sobretot els de comerç exterior.

Tot això no és sinó un preàmbul per arribar al que més importa: les relacions entre Espanya i França. Jo no sé com apareixen a Amèrica; aquí, a Espanya, tothom n'ignora la realitat. Dos motius o pors inspiren aquesta disposició: la por que les noves de França creïn una alarma en l'opinió espanyola, i la por de qualsevol reclamació o protesta del Govern francès. Oficialment la situació entre els dos governs és aquesta: a mig novembre l'ambaixador Sangróniz (ambaixador a Roma, amb missió especial a París) presentà al Quaid'Orsay la declaració de reconeixement del Govern De Gaulle per part de Franco; de llavors ençà les relacions diplomàtiques són, almenys tèòricament, normals. Però el Govern de París ha imposat al Govern de Madrid –o aquest s'ha avançat a oferir-li– que cap funcionari diplomàtic espanyol que hagi actuat a França durant l'ocupació alemanya pugui continuar ni a l'Ambaixada d'Espanya ni als principals consolats; de fet, a més del *placet* per a l'Ambaixador, s'exigeix el *placet* per als funcionaris. En Miquel Mateu ha estat nomenat Ambaixador i ha estat acceptat pel Quaid'Orsay; però el Govern francès no ha designat encara Ambaixador a Madrid, mantenint aquí un simple encarregat d'affers, d'altra banda sense cap prestigi; no hi ha, doncs, paritat de si-

tuació. Tota la premsa francesa porta fa cinc mesos una campanya intensíssima contra el règim espanyol; s'ocupa molt més de Franco i d'Espanya que d'Hitler i Alemanya; en canvi, aquí no es publica ni la més petita insinuació contra el Govern De Gaulle. Preguntat, a l'Assemblea consultiva, el ministre d'Afers Exteriors, Bidault, sobre les relacions amb el Govern Franco i la situació dels emigrants republicans, el ministre respongué: 1) que el Govern francès no està en guerra amb Franco; 2) que el Govern francès establirà i aplicarà un Estatut que doni totes les garanties als refugiats espanyols en territori francès que rebutgen el règim de Franco. Entre Espanya i França no hi ha cap comunicació regular per al públic: ni telèfon, ni telègraf, ni correu. Les fronteres estan pràcticament tancades als viatgers i a les mercaderies. Per raons de la depuració, del contraespionatge i de l'interès en que no es divulguin noves alarmants, el govern francès no deixa sortir ningú de les seves fronteres; els que hem vingut d'allà som raríssimes persones. Naturalment, les autoritats espanyoles no concedeixen tampoc cap visat per a França. Els diaris espanyols no tenen encara corresponsals a França; ni els diaris francesos a Espanya. La incomunicació és absoluta.

La situació entre Espanya i França abans de l'arribada de Sangróniz a París era, gairebé, de *casus belli*. La meitat dels ministres i tota la premsa (excepció feta de *Le Figaro*, únic que subsisteix dels vells diaris burgesos de París) eren partidaris de la ruptura de relacions amb Espanya. S'imposà el seny del General De Gaulle. Hi ha, doncs, relacions diplomàtiques, però l'hostilitat del govern francès és tan palesa, i els fets tan flagrants, que en qualsevol moment podria haver-hi conflicte, si, com sembla, el Govern espanyol no estigués disposat a fer-se el desentès passi el que passi. El ministre Bidault

ha declarat que no reconeixia l'ocupació de Tànger per Espanya. Però no és pel costat del Marroc d'on pot venir la tempesta. La causa gran de tibantor radica en les activitats dels refugiats espanyols a França.

Durant l'ocupació alemanya un cert nombre de refugiats tornà a Espanya i són avui dels més pacífics. Altres trobaren *empleu* en les empreses alemanyes, i fins n'hi hagué que s'hi feren rics. La massa dels obrers bascos treballà pels alemanys a la regió de Bordeus i els alemanys els consideraven com els millors amb què comptaven. D'altres obrers de qualitat, partiren a treballar a Alemanya. Els elements directius o intel·lectuals que no pogueren o no volgueren anar a Amèrica, vivotejaren a base de les subvencions que es repartiren. Els elements de combat s'escaparen dels camps de concentració o fugiren de les viles i constituïren les forces més eficients per a sabotatge i la lluita en els «maquis». Aquests elements combatius eren preponderants en tot el Migjorn i, en decretar-se l'evacuació alemanya, conseqüència del desastre de Normandia, esdevingueren els amos de la situació. A Bordeus, a Pau, a Toulouse, a Perpinyà manaren durant llargues setmanes i saquejaren. Ocuparen els consolats espanyols. A París no aconseguiren prendre el Consolat; ocuparen només el local de Falange i darrerament la Cambra de Comerç. En tot el Migjorn crearen conflictes a les noves autoritats franceses, enviades des de París. Els més agosarats, o més confiats, entraren a Espanya per Navarra i per Catalunya, amb un resultat duríssim per a ells, a desgrat que l'operació a Catalunya, per imperícia del General Moscardó, pogué ésser fatal per a les seves tropes. Individus i grups dispersos vaguen encara avui per les nostres muntanyes.

El Govern francès no ha pogut, primer, i no ha volgut, després, desarmar aquests guer-

rillers. Als nuclis que feren el «maquis» s'han ajuntat, venint de tot França i concentrant-se a la regió de Toulouse, tots els emigrats disposats a reprendre les armes, per gust de la guerra civil o per trobar-se sense feina. Quants són? Trenta mil? Cinquanta mil? Van ben armats –amb armes angleses; ben equipats, com els soldats americans. Constituïnt unitats uniformades, amb comandaments espanyols, inclosos dintre les FFI (Forces Franceses de l'Interior), són protegits pel Govern francès. Està ben entès que no aniran mai a combatre els alemanys i es reserven, a una prudent distància de la frontera, per intervenir a Espanya en el moment oportú. Aquest moment serà –diuen ara– quan esclati la revolta a l'interior d'Espanya, o quan, acabada la guerra contra Alemanya, l'armament i les tropes voluntàries de que es disposarà permetin la invasió de la península.

En general, l'estat d'ànim dels refugiats és d'un gran engrescament, per no dir d'una acrescuda set de venjança. Els programes es presenten amb aparença enraonada: demanen la supressió de Franco i la Falange, retorn a la legalitat republicana del 18 de juliol del 36 i depuració dels col·laboracionistes. Però el to i els comentaris a l'aplicació del programa són violentíssims. El més assenyat de llurs generals, el savi Herrera, de procedència monàrquica, resol la qüestió militar o depuració de l'exèrcit mitjançant l'aplicació del Codi de Justícia Militar vigent el 16 de juliol: la qual cosa implica l'afusellament de tots els militars que de llavors ençà han tingut comandament al costat de Franco.

Entre els catalans, l'Esquerra predomina gairebé exclusivament. S'intenta constituir una «Aliança Catalana» a base, ultra Esquerra, d'elements d'Acció Català, Unió Democràtica, en el qual En Solà Cañizares, influït per Miquel Maura i Claudi Ametlla, s'ha disposat

a representar-hi la Lliga; creu així poder fer-nos grans favors el dia de demà; perquè no cal dir que quan en Maura manarà a Madrid, naturalment en Solà manarà a Catalunya. La presidència provisional de la Generalitat recau en l'Irla, com a President del Parlament català, per defunció d'En Casanovas. La presidència definitiva oscil·la segons les preferències dels filharmònics o la dels lletraferits: els primers voldrien En Pau Casals i els segons en Pompeu Fabra. Els literats que han escrit en castellà (Sagarra, Soldevila) i àdhuc simplement els que han tornat a Catalunya són molt mal vistos. De nosaltres no cal dir que no n'ha de restar ni memòria. El mot d'ordre ha estat l'exaltació d'En Companys (publicacions extraordinàries, conferències i misses commemoratives). Vergonya eterna per als que en feren un hèroe! Els esquerrans que havien escrit llibres contra ell (en conec tres) han hagut de llençar llurs manuscrits al foc.

En Nicolau d'Olwer i els germans Rubió i Tudurí no es mesclen gaire amb la massa i es reserven per a les supremes gestions. En Gasol no s'ha mogut de Lausanne o Friburg. En Tarradellas ha tornat de Suïssa en avió especial; els diners que feu aquí se li han multiplicat i aspira a ésser un cap de l'Esquerra moderadíssim; reprova, com un greu error del passat, la pruija d'Esquerra de monopolitzar el govern de Catalunya que creu hauria de compartir-se amb la Lliga. En fi: l'Esquerra posseeix un multimilionari, un esquerrà anomenat Artur Matas que aquets darrers quatre anys traficant amb els alemanys, ha fet una fortuna que es calcula en uns dos mil milions de francs. Aquest Matas subvenciona els periòdics parisencs de la Resistència. «Ja tenim el nostre March» o «el nostre Carceller», diuen cofois els esquerrans.

Per a donar una ombra d'unitat als distints grups i partits de l'emigració s'ha improvisat

una U.N.E. (Unió Nacional Espanyola) que aniria de Gil Robles als comunistes. Corpus Barga ha comentat i exultat, a la premsa parisenca, l'adhesió de Gil Robles, en la qual, naturalment, no crec. Em sembla també insegura la participació dels socialistes i dels nacionalistes bascos. Els socialistes van sols i els bascos es mostren prudents. Enmig de la cridòria ha aparegut en Miquel Maura. Sots pretext d'evitar la «segundavuelta», amb un govern en què ell intervindria i que substituïria immediatament al de Franco, estic segur que només ha cercat atreure l'atenció per a posar-se al davant de l'oposició republicana contra Franco; els diaris de París i la United Press, en què treballa el seu amic periodista Emilio Herrero, l'han ajudat eficientment en la seva propaganda. Ara acaba de trametre uns missatges a distintes personalitats que es troben a Madrid (com el Dr. Marañón); el resultat ha estat la detenció de les persones visitades. A França hi ha també en Largo Caballero, que no ha obert boca per ara. Els emigrats de tota mena esperen les decisions que s'han de prendre a Mèxic; en general tenen, entre ells, pocs partidaris els Negrín, Prieto, Fernando de los Ríos, que són a Anglaterra o a Amèrica. El recent exemple francès els ha mostrat que els resistents residents a l'estranger poden ésser rebutjats per les forces de la Resistència de l'interior; per això la U.N.E. diu que obeeix les ordres d'una Junta Suprema de Madrid, naturalment secretíssima i, per mi, inexistent.

Tot això és ignorat aquí a Espanya. Els qui han sofert, més o menys, la repressió franquista, viuen plens d'esperança en el capgirament que hagi de portar la derrota final d'Alemanya. No tenen gaire simpatia pels emigrats. S'esmercen metòdicament fent llistes de depuració minuciosa. La massa del poble, però, aquí o

a Madrid, no dóna pas la impressió de preparar-se per a la revolta, a desgrat de què en sis mesos moltes coses han empitjorat, sobretot el cost de la vida.

Tornem a trobar-nos en una situació precursora de guerra civil com la del primer semestre de 1936. L'emigració i les forces revolucionàries de l'interior consideren el període 1939-1944 com una treva i es disposen a recomençar la guerra civil; i el règim, amb els militars al davant, està disposat a acceptar el repte. Una gran massa del país no es fa gaire càrrec de la situació. I suposo que són poquíssims, menys i tot que en 1936, els que veiem el problema, en termes polítics, com la necessitat, per a Espanya, d'evitar precisament la represa de la guerra civil. Aquesta només s'evita amb la continuació indefinida del règim actual (si poguéis perdurar) o amb el pas a un règim que no fos solidari de res del que ha passat de 1936 ençà i que liquidés la guerra civil restaurant la justícia i mantenint fermament l'ordre i l'autoritat. Els canvis en el règim actual, que esperem des de 1939 ençà, no s'han produït. (Cert és que jo no hi he cregut mai gaire; i això és degut en part que en la meva correspondència li hagi parlat tant poc de política). De 1939 a 1941 hem vist esvaïr-se les possibilitats de l'entrada dels nostres amics en un Govern que hauria pres així un caràcter més nacional i menys partidista. De 1941 a 1944 hem vist com cap avinentesa era aprofitada per al retorn de la monarquia, la qual hauria implicat el nostre retorn a la política. El recentíssim discurs de Hoare contra el règim espanyol correspon al despit de qui, en quatre anys, tot i haver fet per Anglaterra una propaganda magnífica, no ha aconseguit cap guany positiu en el sentit del retorn a Espanya del seu règim tradicional: la monarquia. Quina nova avinentesa pot presentar-se? Si els alemanys acaben per perdre

totalment i el règim franquista s'ensorra de cop, acudirán prou aviat els anglesos, amb els americans, o sense ells, a evitar que amb la restauració de la República caigui Espanya, com ja es troba França, dins de la zona d'influència soviètica? Sempre he pensat que els interessos d'Anglaterra i els d'Espanya són solidaris al Mediterrani; la tornada del Front Popular és la pèrdua d'Espanya per a Anglaterra. Aquesta voldria a Espanya un règim amb el qual pogués entendre's. Franco és massa impopular en els països anglosaxons per a fonamentar en ella una política que l'opinió britànica rebutjaria. Sigui com sigui, Anglaterra, aquí, ara, ha fracassat, com en altres indrets. I les conclusions lògiques d'aquesta situació són, per força, pessimistes. Potser no tot estigui perdut i s'ofereixin de cop avinenteses insospitades. Déu ho faci!

Res no desitjo tant com el retorn de vostè a Barcelona. Això voldria dir tantes coses, totes falagueres! Però temo molt que hàgim de pensar ja seriosament en el meu viatge a Amèrica.

Tinc de vostè una carta del 30 de març, que vaig rebre a París el juny. Una altra del 2 d'agost que he trobat a la meva arribada aquí. I una altra del 24 d'octubre que acaben de portar-me. A tot el que tracten respondré en la lletra que seguirà immediatament a aquesta. M'ha semblat que havia de començar per donar-li aquest petit raport, que és només una part del que hauria pogut escriure-li, si no hagués temut fer-me massa pesat. Continuaré també sobre aquests temes. Però, per no escriure'm inútilment, envï'm, si li plau, un qüestionari sobre els punts que més li interessin.

Bon Nadal i Bones Festes, li desitja cordialment el seu afectíssim

JOAN ESTELRICH □